

Dr. Dirk Draulans, evolutiebioloog (zoölogie) en wetenschapsjournalist (Knack), bracht er het volgende spitse referaat:

Vorige maand hoorde ik een prachtig verhaal over de kleine kantjes van **Thomas Edison**, de uitvinder van vele nuttige zaken, zoals de gloeilamp, maar ook van de elektrische stoel. Zijn elektriciteitsbedrijf steunde op het principe van de gelijkstroom. Hij kreeg echter concurrentie van een minder bekende uitvinder, de naar Amerika uitgeweken Serviër **Nicola Tesla**, die de voor de elektriciteitsvoorziening veel handiger wisselstroom had ontdekt, waardoor hij de kansen op commercieel succes van Edisons gelijkstroom hypothekeerde. Toen in 1903 een olifant in een officieel proces ter dood werd veroordeeld omdat hij zijn verzorger verpletterd had, zag Edison zijn kans schoon. Hij liet het dier **elektrocuteren door middel van wisselstroom**, waarmee hij het gevaar van de techniek van zijn concurrent wilde visualiseren. De executie is gefilmd, en je ziet de onfortuinlijke olifant letterlijk omvallen en in rook opgaan.

Een aantal jaren geleden kreeg ik zelf bijna rechtstreeks met een proces tegen een dier te maken, toen ik met enkele vrienden door het hart van Congo reisde, op zoek naar een nieuw ontdekte **bonobopopulatie**. Die bevindt zich op amper een dagreis met de wagen van de hoofdstad Kinshasa – in het droge seizoen toch, in het winterseizoen duurt het drie dagen om er te geraken. Tot een jaar of vijf geleden was niemand zich bewust van haar aanwezigheid, behalve de lokale populatie uiteraard, die op een gegeven ogenblik handig gebruik maakte van de beschermde status van de dieren om hun woudomgeving te vrijwaren van vernietiging door weinig duurzaam opererende houtkapbedrijven.

Nog verrassender dan de aanwezigheid van een relatief grote bonobopopulatie was het opduiken van **leeuwen in de regio**, een soort die enorm te lijden heeft gehad – en nog altijd heeft – van menselijke druk, zoals alle grote roofdieren vanaf het ogenblik dat de mens begon te jagen. Vanwaar de dieren kwamen, of hoe ze hun bestaan zo lang verborgen konden houden, is een raadsel. Toch vond een dorpeling het nodig de leeuwen aan te vallen, waarbij hij zich eerst zoveel moed indronk dat hij niet meer wist wat hij deed, en finaal door een leeuw geliquideerd werd.

Tot ieders verbazing volgde er een proces. Een **officieel proces** voor de plaatselijke rechtbank tegen de moordende leeuw. Het dier werd bij verstek ter dood veroordeeld, en een ploeg mannen werd uitgestuurd om het vonnis te voltrekken. Ze vonden de veroordeelde leeuw echter niet, en na twee maanden velde dezelfde rechter een nieuw vonnis, waarbij hij het vorige nietig verklaarde, omdat niet meer gegarandeerd kon worden dat de leeuw die zou worden terechtgesteld, het dier was dat voor moord ter dood was veroordeeld.

Het lijkt hilarisch, maar het illustreert hoe maatschappijen die veel dichter bij wilde dieren staan dan de onze, met problemen veroorzaakt door dieren om kunnen gaan. Bij ons zou een leeuw

meteen omgelegd worden. Het gebeurt nu zelfs met **de brave vos**, een voor mensen totaal ongevaarlijk dier dat eeuwenlang een essentieel onderdeel van het Vlaamse landschap was, dat zelfs een prominente plaats heeft in ons literair erfgoed, maar dat mocht een zich desondanks als modern beschouwende minister Schauvliege er niet van weerhouden het zo goed als vogelvrij te maken – oh Joke, oh Joke, wat heb je nu weer uitgestoken, laat die vos, toch eens los, je zou hem beter wat bewieroken!!!

Uit de inleiding van het indrukwekkende boek dat Marcel De Cleene en Jean-Pierre de Keersmaecker hebben afgeleverd, leerde ik dat er vroeger ook bij ons processen tegen dieren werden gevoerd. Beide auteurs beschrijven het wedervaren van **twee varkens in het Kortrijk van 1562** – dat is dus wel een half millennium geleden – die een huis waren binnengedrongen en er een baby hadden gedood en gedeeltelijk verorberd. Een praktijk waar zelfs moderne varkensboeren voor beducht zijn, want onlangs vertelden twee broers die een grote varkenskwekerij in de Kempen uitbaten, dat het zaak is niet te vallen in een stal vol varkens, en zeker niet bewusteloos te raken, want eenmaal op de grond zou het niet lang duren voor de varkens in een gevallen boer voer zouden zien en hem zouden beginnen opeten. Alleseters, in de letterlijke betekenis van de term.

De Kortrijkse varkens werden gearresteerd, berecht, ter dood veroordeeld en terechtgesteld, waarna hun koppen op het galgenveld op een staak werden gespietst, ter afschrikking van, ja van wat of wie eigenlijk. Dat een varken lessen zou trekken uit **een gespietste kop** van een terechtgestelde soortgenoot lijkt niet zo evident. Er zijn zelfs mensen die geen lessen trekken uit zware strafmaatregelen die anderen opgelegd krijgen.

Zo zit het eerste deel – het zoogdierendeel – van het Compendium van Dieren als Draggers van Cultuur boordevol wetenswaardigheden die je aan het denken zetten. Ik was hoogst verbaasd te vernemen dat het woord '**gazel**', waar een journalist nog meer mee bezig is dan de doorsnee krantenlezer, zijn oorsprong vindt in een dierenverhaal. Ik wist niet dat het woord '**animisme**', waarmee een voorloper van de godsdienst beschreven wordt, een eerste poging van de vroege mens om een verklaring te vinden voor vele ogenschijnlijk onverklaarbare verschijnselen in zijn omgeving, dezelfde wortels heeft als het Franse of Engelse 'animal', of het 'animale' uit het Italiaans, Spaans en Portugees, een woord dat teruggaat tot het Latijnse 'anima' of ziel. De vroege mens, die zich minder sterk loskoppelde van de rest van de dierenwereld dan de moderne versie vandaag die denkt het zonder wilde natuur te kunnen doen, zag dieren als dragers van een ziel, net als overigens ook planten en niet-biologische natuurverschijnselen als water en wind.

Ik had ooit een geweldig mooie ervaring in het zuidoosten van Kameroen, die me wekenlang deed reflecteren over het ontstaan van wat in het boek zo mooi '**natuurreligie**' wordt genoemd. We kampeerden enkele dagen op een uitkijktoren in het midden van een natuurgebied vol **laaglandgorilla's**, langs een open plek waar de dieren af en toe langskwamen, zodat we ze mooi konden observeren. Maar op een nacht met een latent onweer met veel donder en bliksem in de verte, maar zonder regen, hoorden we regelmatig een vreemd, klagend geluid uit het woud opstijgen. Ik kon niet goed uitmaken welk dier de producent daarvan was, maar onze gidsen wisten het wel: het was de zilverrug, de dominante gorilla van de belangrijkste groep in het gebied, die bang was van het onweer, en die zijn angst ventileerde door een doordringend, maar zielig klinkend geluid te uiten.

Je kon je zo voorstellen hoe voorhistorische mensen geleidelijk een verklaring bedachten voor het schrikwekkende gegeven van onweer, hoe ze er aanvankelijk een ziel voor bedachten, hoe ze er de **voorouders** bij haalden, om het geheel iets minder afstandelijk te maken, en hoe dat later vertaald werd in goden, vanaf het ogenblik dat een groep te groot werd om ruzie te vermijden als moest worden beslist wiens voorouders vereerd zouden worden.

Als gorilla's de kans zouden krijgen om nog enkele miljoenen jaren verder te evolueren, wat niet gegarandeerd is, gezien de druk die wij op hun leefgebied en hun overlevingskansen leggen, zouden zij mogelijk ook een vorm van godsdienst kunnen ontwikkelen. De kans is wel klein dat hun goden eruit zouden zien als onze god of onze Jezus – de kans is eerder reëel dat de **gorillagoden** er als, wel ja, gorilla's uit zouden zien. Misschien zouden ze de mens opvoeren in religieuze afbeeldingen, zoals wij regelmatig dieren opvoeren in religieuze taferelen, meestal in een symbolische context – het boek van Marcel en Jean-Pierre staat bol van voorbeelden daarvan.

Zo geeft het ook tal van voorbeelden hoe de mens in de loop der tijden naar apen heeft gekeken – onze naaste verwanten. Voor sommige Afrikaanse culturen zijn apen **gedegeneerde mensen**, mislukte mensen, mensen die om diverse redenen de maatschappij moesten ontvluchten en in het woud aap werden. Ik leerde uit het boek van Marcel en Jean-Pierre dat er een vergelijkbaar verhaal circuleert in de Duitse volkskunde. In Niger geloven mensen dat apen ooit vuur konden maken, wat me inspireerde tot een reflectie over wat er zou gebeuren mochten natuurbeschermers erin slagen chimpansees te leren hoe ze meester over het **vuur** kunnen worden. Dan zouden ze zich misschien gemakkelijker kunnen ontplooien tot iets waar wij wat meer respect voor kunnen koesteren.

In de Oudheid koesterde men apen vooral voor hun vermeende **potentie**. Egyptenaren – zo leerde ik uit het boek – namen amuletten met afbeeldingen van apen mee in hun graf, in de hoop dat ze dan ook na hun dood een voldoende hoge potentie zouden behouden – die drang tot voortplanting toch altijd, waar cultuurpromotoren die onze biologische basis graag onder de

mat van de beschaving vegen, zo mee worstelen, ondanks het feit dat we ondertussen met liefst 7 miljard zijn.

Het deed me denken aan een incident dat ik meemaakte met een **Amerikaanse feministe** van zwaar kaliber, waar ik voor rekening van een Nederlandse uitgever mee moest gaan eten, kwestie van haar wat te entertainen toen ze hier de Nederlandstalige vertaling van een van haar boeken kwam voorstellen. Maar we zijn nooit in het restaurant geraakt. Het eerste wat de dame me vertelde, toen ze van de uitgever hoorde dat ik een bioloog was met een speciale interesse in apen, was dat ze maar één erotische fantasie had, namelijk seks met een gorilla. Ik ben niet gemakkelijk van mijn melk te brengen, maar toen moest ik toch even slikken, en nadat ik van de schok bekomen was, vertelde ik haar dat ik hoopte dat ze haar fantasie nooit realiteit zou zien worden, want dat ze dan ongetwijfeld ontgoocheld zou zijn, gezien de penis in erectie van een gorilla iets is wat wij in de Kempen een fluitje van een cent zouden noemen: dunner dan een potlood en amper 4 centimeter lang. Het was meteen het einde van ons uitje.

Als het boek van Marcel en Jean-Pierre iets illustreert, is het wel de intrinsieke verbondenheid van de mensheid met de rest van de dierenwereld doorheen de tijden – onze moderne tijd misschien uitgezonderd. Het werk getuigt dat wij ooit veel intenser deel uitmaakten van wat we vandaag het **'ecosysteem'** noemen dan nu het geval is. Veel mensen zijn vandaag 'vergeten' dat wij in se ook dieren zijn, en zeker dat wij ooit 'prooien' zijn geweest, want in de tijd van hollenberen en sabeltandtijgers moet het leven toch iets spectaculairder geweest zijn. Toen was een wandeling regelmatig een kwestie van leven en dood, een functie die nu door het verkeer is overgenomen, met de wagen als surrogaat voor de reuzenhyena, en de vrachtwagen voor de wolhaarneushoorn. Vandaag zijn wij zo geëvolueerd dat we dieren dikwijls als niet méér beschouwen dan 'levend vlees', of vertier voor eenzame bejaarden of voor kindjes die in kat of hond de affectie zoeken die ze van hun overwerkte ouders te weinig krijgen.

Het hoeft niet te verwonderen dat de eerste **rotsschilderingen** die de mens maakte, niet vooral heldhaftige mannen of wulpse vrouwen voorstelden, zoals vandaag het geval zou zijn, maar dieren. Dieren waren belangrijk in een mensenleven. Het is wel verwonderlijk dat het eerste dier dat de mens **domesticeerde**, niet de wilde geit of het oerrund was, wat nuttig zou zijn geweest voor de voedselvoorziening, maar de **wolf**, waar wij de hond van maakten. Een dier dat niet in een kudde kon worden gehouden en geen eenvoudige graseter was, maar wel een sociaal dier, met schattige welpjes die mensen vertederen, hoewel de volwassen wolf niet op veel clementie kan rekenen. Misschien domesticeerden wolven zich gedeeltelijk zelf, door zich in de buurt van mensen op te houden, die karkassen achterlieten waaraan ze zich te goed konden doen. Misschien leerden mensen relatief snel dat honden nuttig konden zijn als wakers, of voor de jacht, maar het lijkt in ieder geval geen voor de hand liggende keuze.

Uit de verhalen die Marcel en Jean-Pierre over de wolf samengebracht hebben, blijkt de ambigue houding van de mens ten opzichte van het fascinerende dier. Nu eens is hij een goeie, dan weer een slechte. De moeilijke relatie tussen **wolven en schapen** duikt zelfs op in het Nieuw Testament. De Amerikaanse indianen, die geen schapen hadden, zagen in de wolf echter een collega-jager, en in de Noorse mythologie werd het nut van het dier als opruimer van lijken op slagvelden bezongen. Bij ons is het toch vooral het sprookje van Roodkapje dat de wolf met een vreselijke reputatie van menseneter heeft opgezadeld.

Zelfs vandaag blijft de wolf, die wij al meer dan een eeuw geleden in onze contreien hebben uitgeroeid, voor tweedracht zorgen. In de gazet – daar heb je weer dat vreemde woord in een dierencontext – duiken regelmatig verontrustende berichten op van Franse of Duitse boeren die zich verzetten tegen het gegeven dat de wolf aan een stille opmars bezig is. Ik behoor tot de groep mensen die hopen dat zij het nog mogen meemaken dat er opnieuw wilde **wolven in Vlaanderen** te zien zullen zijn – het Nationaal Park Hoge Kempen lijkt een uitermate geschikt leefgebied voor een bescheiden wolvenfamilie.

Want het is wel duidelijk dat er iets aan het veranderen is inzake de houding van de maatschappij ten opzichte van dieren – en gelukkig maar. Marcel en Jean-Pierre beschrijven in hun boek het '**kattenklavier**', een soort piano van katten in hokjes gerangschikt volgens de hoogte van de toon van hun gekrijs als er met een hamer op hun staart geslagen werd – een praktijk die vroeger, net als vele andere uiterst dieronvriendelijke gewoonten, tot de folklore behoorde, maar die nu onmogelijk is geworden. De eerlijkheid gebiedt wel te zeggen dat mensen vroeger ook veel minder vriendelijk waren voor elkaar dan de dag van vandaag, getuige ondertussen in onbruik geraakte praktijken als publiek radbraken, vierendelen en heksen verbranden. Zelfs executies met de elektrische stoel leiden nu systematisch tot grote commotie.

De mens is in de loop van zijn evolutie geleidelijk zachter geworden, is een van de weinige diersoorten – zo niet de enige – die **respect** gaan cultiveren is in de plaats van inherente ruwheid, en dat zelfs over de soortgrenzen heen. Nu worden er processen gevoerd om dieren wettelijke rechten toe te kennen, zoals het recht om niet gebruikt te worden in medische experimenten, voorlopig nog zonder veel succes, hoewel het vooral in de comfortabele Westerse maatschappij al bijna onmogelijk is geworden om apen te gebruiken in experimenten. Zelfs dieren die we kweken voor consumptie, krijgen steeds meer verdedigers, waardoor hun meestal korte leven toch wat minder beperkt is dan vroeger het geval was.

Er is zelfs een ontwikkeling op komst om **kunstvlees** te maken, uit simpele stamcellen, zodat de voedingsindustrie op termijn misschien geen dieren meer nodig heeft. Wat impliceert dat er geen nood meer zal zijn aan koeien en varkens en kippen, die in het zog van de mens uitgegroeid zijn tot héél succesvolle soorten, maar die in de toekomst misschien overbodig zullen worden. Waardoor er misschien een beetje meer ruimte komt voor de zo **bedreigde**

biodiversiteit – de veelheid van dieren en planten op aarde die de basis vormt van de boeken van Marcel De Cleene en nu ook Jean-Pierre de Keersmaeker.

En tenslotte, voor de geïnteresseerden: het ontstaan van het woord ‘gazet’ is gelinkt aan **eksters**, vogels die mij nauw aan het hart liggen, omdat ze, net als vossen, slachtoffer zijn van het gebrekkige ecologisch denkvermogen van de doorsnee mens. Een ekster in de tuin leidt ertoe dat er geen kleine vogeltjes meer zitten, luidt het dan, omdat de eksters die allemaal opeten. Nonsens natuurlijk, en een beetje rondkijken in een tuin volstaat om te beseffen hoe fout die redenering is, maar toch is het een bijna onuitroeibaar idee-fixe geworden.

Om te lezen welke verhalen Marcel en Jean-Pierre over de ekster verzameld hebben, moeten we echter nog een jaartje wachten, tot **deel 2** van hun Compendium verschijnt, over Vogels. En dan is er nog **deel 3**, over de rest van het dierenrijk. Een huzarenstukje, waarvoor beide auteurs ons respect verdienen...